د نبي ستوري د (ژبې ارواپوهنه) کې فساد

شاه محمود کډوال

د (پوهنوال) علمي رتبې له پاره مې (په ژبه او وينا کې د مغزو ونډه) تر سرليک لاندې مقاله وليکله او د علومو اکاډمۍ د (کابل) علمي مجلې د (۱۳۹۷ ل ، دريېيمه دوره ، لومړۍ ګڼه ، ۱۲۶ – ۱۳۴ مخونو) کې خپره شوه. هماغه وخت مې سمدستي د (تاند) ويبپاڼې ته واستوله چې چټکه خپره شي او ډېر مينوال يې ولولي. تاند مقاله خپره کړه او نورو ويبپاڼو ترې کاپي او له خپلو پاڼو خپره کړه. تاند اوس زما ياده ليکنه له منځه وړې ده ، خو نورې پکې شته. د له منځه تګ لامل يې د دې ليکنې له لوستلو وروسته څرګندېږي. د يادولو وړ ده چې په تاند کې پوهاند زيار پر مقاله تبصره کړې وه. زما نږدې ټولې علمي مقالې ما تاند ته استولې، هغوی خپرې کړې او نورو ترې کاپي کړې دي.

ما په وروستيو کې خپل (۹) بېلابېل اثار په کتابي بڼه ببرني ترتيب کړل او د کتابتون (Ketabton) بربښنايي پاڼې ته مې ورپورته کړل. په دوی کې يو (په ژبه او وينا کې د مغزو ونډه) ده چې زما بېلابېلې علمي ليکنې پکې راټولې شوې دي.

نبی ستوری چې (د ژبې ارواپوهنې) ليکوال دی ، زه يې له هغه وخته پېژنم چې ما په کابل پوهنتون کې ماسټري کوله او د پوهاند يون د مرستيال په توګه مې کله کله د هغه مضمونونه تدريسول.

Ketabton.com

د نبي ستوري د (ژبې اروا‌پوهنې) اثر په (۱۳۹۹ ل) کال کې د (سولې مطالعاتي، څېړنيز او خپرندوی مرکز) له لوري چاپ او خپور شوی دی.

زه د دې اثر د چاپ په اړه هماغه وخت پوهېدم چې ټولنيزو رسنيو کې خپور شو ، غوښتل مې ويې لولم او د ژبپوهنې د تدريس او څېړنې په برخه کې ترې ګټه واخلم ، خو نږدې کتابتونو کې نه وو . نن (۱۴۰۲ / ۵ / ۳) د کابل ، په احمدشاه بابا مېنه کې علمي کتابپلورنځي ته لاړم او په ياد اثر مې سترګې ولګېدلې ، اثر مې پرانيست چې نيوليک يې وګورم. يو سرليک يې (ژبه او ماغزه) وو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا راته په زړه پورې وو ، ځکه ما پکې مقاله ليکله وه ، چې لږ مې ولوست ، نږدې ټوله زما مقاله وه ، خو زما نوم په يو ځای کې هم نه وو. کتاب مې په ولاړه يو څه ولوست ، چې څومره مې لوست کړکيچ يې ډېرېده، اثر مې وپېره او کور ته مې راوړ. کور کې ورته کېناستم ، د کتاب هغه برخې مې ولوستې چې زه پرې شکي وم او په کمپيوټر کې مې د خپلې مقالې له متن سره پرتله کړې چې راپور يې دلته لاندې ليکم.

د اثر لسم سرليک (ژبه او ماغزه ـ ۱۲۵ مخ ـ لومړی پراگراف) زما د مقالې په (لنډيز) پيل شوی ، په همدې مخ کې يې بيا بل پراگراف زما د مقالې د (مواد و ميتود) له برخې راخيستی دی. په (۱۲٦ مخ) کې درېيم پراگراف زما د مقالې (سريزه) ده.

د اثر په (۱۲۷ مخ) د (مغزو جوړښت او فعاليتونه) سرليک لاندې په لومړي پراگراف کې زما د مقالې د (ارزښت) برخه رااخيستل شوې ده.ورپسې دويم پراگراف کې زما د مقالې د (مبرميت) برخه ده. بل پراگراف کې يې زما د مقالې (موخې) رااخيستې دي. بيا په (۱۲۸ مخ) څلورم او پنځم پراگراف کې زما د مقالې اصلي متن يا د څېړنې اصلي برخه رااخيستل شوې ده. دا برخه زما په مقاله کې د پوهاند زيار (پښتو پښويه ـ ۱۳۸۲ ل) نه اخيستل شوې، خو ستوري هېڅ په نښه کړې نه ده. په ياد مخ کې شپږم او اووم پراگراف زما په مقاله کې د رحيم الهام د (روش جديد در دستور زبان دری – دويم چاپ) نه ژباړه ده چې هېڅ ماخذ نه لري.

په (۱۲۹ مخ) اتم پراگراف کې هم زما د مقالې برخه ده ، دا برخه مې د (محمد ناصر فروتن) له (فزيولوژي طبي ـ دويم چاپ) نه راژباړلې ده. ياده برخه په مقاله کې د (Myelencephalon) برخې نه وروسته څرگند ماخذ لري چې ستوري له منځه وړی دی.

د (۱۳۰ مخ) وروستۍ کرښه يا د بل پراگراف پيل هم زما د مقالې کټ مټ بې ماخذه کاپي ده. په (۱۳۱ مخ) کې د (شمس ، ۱۳۹۲ : ۴۵) ماخذ ذکر شوی دی ، په داسې حال کې چې زما په مقاله کې يې ماخذ (جبران جوهر ، د ارواپوهنې مبادي) دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۱ مخ) کې د (شمس) د ماخذ له لیکلو وروسته ، بیا زما د مقالې ورپسې برخه رااخیستل شوې ده. دا برخه چې د (۱۳۲ مخ) په پیل کې پای ته رسېږي، زما په مقاله کې (محمد ناصر فروتن) ماخذ لري ، خو نبي ستوري لیکلی نه دی.

په (۱۳۲ مخ) کې (د مغزو عمومي دندې) سرلیک هم زما د مقالې برخه ده. دا برخه ما د (روانشناسي عمومي) نه راژباړلې وه چې زما په مقاله کې ماخذ لري، خو ستوري ماخذ لیکلی نه دی. په یاد مخ کې زما مقاله غځېدلې او زما کلمې او جملې کټ مټ رااخیستل شوي دي. دلته د (بروکا ـ Broca) سرلیک کې ما له دوو ماخذونو (شمس او مرهون) ګټه اخیستې ، خو ستوري دواړه له منځه وړي دي.

په (۱۳۳ مخ) کې د (ورنیکه) سرلیک هم کټ مټ زما له مقالې رااخیستل شوی چې ما د (شمس) له اثر (روانشناسي فزیولوژیک) ژباړه کړې وه ، خو ستوري ماخذ له منځه وړی دی.

په (۱۳۳ مخ) کې د (ورنیکه) سرلیک نه وروسته دوه پراګرافونه هم کټ مټ زما د مقالې برخه ده چې ما د (شمس) له اثر راژباړلې ده او ماخذ مې ورته لیکلی دی ، خو ستوري ورته د (ژبې ځنګه زده کېږي ؟) اثر ماخذ ورکړی چې لیکوال یې (لایټ برون ، پیسټي ام ، سپیډا ، نین) ښوولي دي.

زه له پورتني راپور لیکلو نه وروسته خپل نظر نه لیکم ، که څه هم د نبي ستوري د پورتني فساد په شخصي او سیاسي لاملونو پوهېږم. دا موضوع د هېواد دوو سترو ملي څېړنیزو او پوهنیزو مرکزونو ته پرېږدم چې پرېکړه پرې وکړي.

زما مقاله په (۱۳۹۷ ل) کال کې د علومو اکادمۍ خپره کړې ده ، هغوی پوه شه او د خپلې خپرې شوې مقالې ننګه. که زما مقالې کې فساد وو ، هلته ولې خپرېدله ، که ما د نبي ستوري نه غلا کړې وي ، هغوی ولې تشخیص نه کړای شوه ؟ په هر صورت زه اوس هم د علومو اکاډمۍ د هرې پوښتنې او پلټنې ځواب ته حاضر یم.

له بلې خوا ما په همدې مقاله د (پوهنوال) علمي رتبې د څېړنیزو اړتیاوو یوه برخه بشپړه کړې ده ، دا مقاله ولې د لوړو زده کړو وزارت د څېړنې او پلټنې ځانګو منلې او له (۱۳۹۹ ل) کال راپدېخوا د (

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنوال) علمي رتبې مانيزه او مادي گټه راکوي ؟ بيا وايم چې زه په هېواد کې يم او د لوړو زده کړو وزارت مامور يم ، د خپل وزارت د هرې پوښتنې او پلټنې ځواب ته حاضر يم.

د نبي ستوري له اثره ښکاري چې (د ژبې ارواپوهنه) هغه تېزس دی چې نوموړي د ماسټرۍ د بشپړتيا له پاره ليکلی دی. ستوري د کابل پوهنتون ، د ژبو او ادبياتو پوهنځي په پښتو څانگه کې ماسټري کړې ده. د ياد کړکيچ بل اړخ د کابل پوهنتون پښتو څانگه ده چې له خپل تېزس دفاع وکړي.

په پای کې ښايي لوستونکو هغه درد محسوس کړی وي چې ما ته رسيدلی دی ، ځکه له ما غلا شوې ده ، زما زيار او کار نبي ستوري پټ کړی ، ځکه خو مې پرې دا ځو کرښې وليکلې. پوهېږم چې نبي ستوری به بيا زما پر وړاندې د تېر فساد په څېر سيده او ناسيده فساد کوي ، خو د دې ليکنې مانا دا ده چې له داسې غلو نه ډارېږم.

د تېر شل کلن څه چې د پنځوس کلن او پنځه زره کلن سياسي ، مالي ، پوځي ، پوهنيز او ... فسادونو د پای په هيله !!!

لاندې د نبي ستوري د (ژبې ارواپوهنه) پاڼې شته او ورپسې زما مقاله .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰- ژبه او ماغزه

ژبه یو داسې غرېز سیستم دی، چې د وګړو د عصبي سیستم او مغزو تر کنټرول لاندې فعالیت کوي. له شک پرته چې د وګړي ټول اروايي او بدني خوځښتونه او فعالیتونه د یوه واحد سیستم تابع دي چې ټول عصبي سیستم رغوي. په دغه سیستم کې بیا بېلابېلې برخې ګډې دي، لکه: مغز، شوکي نخاع او... چې هره برخه یې خپله دنده لري او د بدن یو فعالیت کابو کوي. ژبه چې غږونه او غږ غونډونه یې د یوې معنا او مفهوم لپاره د وګړو په بدن کې زېږي، له عصبي سیستم او مغزو سره اړیکه لري او له هغه ځایه ورته لارښوونه کېږي. غږ او غږغونډونه چې د یوې فزیکي ښکارندې په توګه له خولې راوځي، یوه معنا او مفهوم بل وګړي ته لېږدوي چې معنا او مفهوم بیا یوه ذهني ښکارنده ده.

ژبه د وګړو ترمنځ د پوهونې او راپوهونې غرېز سیستم دی او ماغزه د ټولو انساني خوځښتونو مرکزي څارګر، په دې معنا، هر ډول خوځښت چې د انسان په بدن پورې اړه لري، په یو ډول له مغزو سره تړل کېږي. د پوهونې او راپوهونې لړی خو بیا هسې هم څرګند مغزي فعالیت ګڼل کېږي. د ژبې او وینا اصلي موخه هم د وګړو ترمنځ د اړیکو ټینګښت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو بل ته د هغو مفاهيمو لېږدونه ده، چې د دوی په مغزو کې دي. ژبنی غرېز سيستم د مفاهيمو د يوې لېږدونکې وسيلې دنده ترسره کوي. موږ دلته هڅه کوو، هغه تخنيکي لړی وسپړو چې ماغزه څه ډول په ژبه، کړهار، وينا او پوهونه کې ونډه اخلي.

د ژبپوهنې دغه موضوع يو ډول څېړي چې ژبنی لړی او چار له عصبي سيستم او مغزو سره څه اړيکی لري. ژبه د يوه غرېز سيستم په توګه د عصبي سيستم تر څار لاندې فعاليت کوي. عصبي سيستم او ماغزه يوخوا د ګړيدلو د فعاليت څارګر دي او غرغونډونه يا وييونه هغه معناوې بل ته لېږدوي چې زموږ په مغزو کې دي، بلخوا د اورېدنې فعاليت هم له مغزو سره اړيکی لري.

د ژبې مرکز په لوی دماغ کې دی چې پر ژبې د پوهيدلو او کنټرول دنده لري، د زېږېدو په وخت کې د انسان د دماغ يوازې څلورمې برخې يعنې په سلو کې پنځه ويشتو (۲۵ ٪) وده کړې وي او پنځه اويا (۷۵ ٪) بيا وروسته وده کوي. خو د ژوو دماغ په سلو کې د پنځه شپېتو (۶۵ ٪) څخه زيات د زېږېدو په وخت کې بشپړ وي.

لوی دماغ يا ماغزه په دوو برخو وېشل شوي دي، يوه يې کيڼه برخه ده او بله يې ښی برخه ده. په څېړونو کې ثابته شوې ده، چې د ښي لاسو کسانو په سلو کې د نويو (۹۰ ٪) او د کيڼ لاسو کسانو په سلو کې د شپېتو (۶۰ ٪) د ژبې مرکز د لوی د ماغ په کيڼه برخه کې دی. نو د اکثرو انسانانو د ژبې مرکز د لوی دماغ په کيڼه برخه کې دی. د غړونو د ژبې دستګاه تالو دی، چې د غړونو پټی لري او د ژبې د عضلې او شونډو په مرسته سره غړونه جوړوي که د ژبې مرکز ته په لوی دماغ کې تاوان او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټکان ورسېږي؛ نو ژبه کې هم خنډ پېښېږي او ژبه نښلي او یا د خبرو څخه بلکل پرېوځي او سړی کونګېږي. که څه هم د تالو د غړ پټی یې جوړې وي داسې هم کېدلای شي، چې د ژبې مرکز په لوی دماغ کې جوړ وي؛ خو د تالو د غړ پټی خرابې شوې وي په دې حالت کې هم په خبرو کې خنډ راځي. (لایټ برون، ۱۳۹۶: ۲۳)

۱-۱۰ د مغزو جوړښت او فعالیتونه

اوس دلته د ژبې او غریزي پوهونې په لړ ی او بهیر کې د عصبي سیستم او مغزو پر تخنیکي وندې خبرې کوو چې کلیدي نومونې یې ژبه، وینا، عصبي سیستم ، ماغزه دي او دا ډول څېړنې په پښتو ژبه کې په نشت شمېرل کېږي، ځکه یې اړتیا ډېره ده. دا څېړنه په ژبه کې د وندوالو اړخونو د پېژندنې لپاره اغېزناکه او ګټوره ده.

پښتو ژبپوهنه که څه هم تر یو ځایه رسېدلې او د پښتو ژبې زده کوونکو او څېړونکو ته کافي مواد لري؛ خو لا ډېر کار ته اړتیا شته، په نړیوالو معتبرو او پرمختللو ژبو کې ژبپوهنه ډېره بډایه ده. کومه موضوع چې په دې لیکنه کې څېړل شوې، په پښتو کې یې څرکونه لږ یا هېڅ دي. دا موضوع د ژبې د څېړنې او پوهېدنې په لړ کې ډېره مهمه ده چې پوه شو، ماغزه په ژبه او وینا کې څه ونډه او څه ډول کار کوي.

د وګړني او ټولنيز پوهاوي یوه بشپړه ګټوره وسیله ژبه ده چې له غړونو او غړغوندونو رغېدلې ده. د ژبې او ګړېدلو په چاره کې د مغزو ونډه پېژندل او په هغې پوهېدل د دې څېړنې موخه ده. همدارنګه په دې وسیله د څېړونکي لپاره د معنوي امتیاز لاسته راوړنه د دې لیکنې بله

(c) ketabton.com: The Digital Library

موخه ده.

کله چې څوک وغواړي یو څه په ژبه راوړي، لومړی یې مغزو کې یو غږانځور جوړېږي چې یوه روحي چار ده، ماغزه غړیز غړي په کار اچوي، چې د سا هوا او بیا بهرنی هوا په مرسته غږ پر څپو بدل کړي. په دې توګه د همغه غوښتنې یا موخې ذهني غږ انځور د ویلو او اورېدلو وړ ګرځي او ګړنی یا ژبنی چار ترسره کېږي. نو که غږېدونکی غواړي همغه څه یو بل چا ته څرګند کړي یانې د چا خبرې واوري، همدا چار په سرچپه ډول پیل او پای مومي.

له غوږ نه یې مغزو ته د فزیولوژیکي لېږد او بیا یې په مغزو کې له ګړېدونکي سره روحي سازښت ، معنا دا چې که اورېدونکی پر خپل وار هم وغواړي له ګړېدونکي سره وګړېږي؛ نو د ده له غوږه د غږېدونکي تر غوږ پورې به همغه لار وهي.

ژبه د کړکېچنو عصبي، عضلي او فزیکي عملیو او خوځښتونو ټولګه ده. د انسان عصبي جهاز او ماغزه د ګڼو عصبي سلولونو له ټولګو څخه جوړ شوی دی چې نومېرلې دندې لري. د مغزو په یوه برخه کې یو شمېر عصبي ولې غځېدلي او په مستقیم او نامستقیم ډول د بدن ټولو غړو او غړیزو غړو ته رسېږي. کله چې وغواړو یو څه په ژبه راوړو ، لومړی یو ډول عصبي فعالیت د مغزو په خوځند ځای (Motor Aria) کې رامنځته کېږي چې د غړیزو غړو کنټرول یې پر غاړه دی. که څه هم د دې فعالیت لامل او ډول په سمه توګه څرګند نه دی؛ خو د فزیولوژۍ پوهان وايي چې دا فعالیت په سلولونو کې د یوې کېمیاوي عملیې له کبله ترسره کېږي او د غړیزو غړو د خوځښت او فعالیت لامل ګرځي. په دې ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګرهار یا وینا په خو پړاوونو کې پای ته رسي:
ګړېدل؛ په دې معنا چې عصبي فعالیتونه پېلېږي او غړیز غړي خوځوي او د غړیزو غړو په خوځېدو سره د سا هوا او بیا له انسان راګرځېدلې هوا څپېزه کېږي او په دې ډول وینا ییز غږونه زېږي او د انساني چاپېریال هوایي څپې د متحدالمرکز کړو په څېر خوځېږي او لار وهي او د اورېدونکي غوږ ته رسي. د اورېدونکي غوږونه، اورېدلي غږونه د اورېدونکي حس د عصبي ولیو په مرسته مغزو ته لېږدوي. دا غږونه، له هغو غړیزو بېلګو او نظامونو سره چې ویپونه او غوندونه یې نوموو او په حافظه کې خوندي او زېرمه دي، تطبیق کېږي او د هغوی د مفهوم او مدلول تر درک وروسته وینا وال یا ګړېدونکي ته ځواب وایي او دا عملیه بیا ترسره کېږي، په دې ډول د ژبنی یا غړیزې پوهونې عملیه او ګړېدل پای ته رسي.

عصبي سیستم د غړو ټول فعالیتونه کنټرولوي، دا سیستم د اندوکراین په پرتله چټک دی چې اندوکراین هم یو کنټرولي سیستم دی. د انسان عصبي سیستم په ټوله کې دوه لویې برخې لري:

الف - مرکزي عصبي سیستم (Central Nervous System)

ب - محیطي عصبي سیستم (Peripheral Nervous System)

۱ - مرکزي عصبي سیستم بیا لاندې دوې برخې لري:

- ماغزه
- شوکي نخاع

۲ - محیطي عصبي سیستم

محیطي عصبي سیستم چې له مغزو او شوکي نخاع څخه بهر پروت دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دوی برخې لري:

الف - ځاني یا خودکاره عصبي سیستم

دا سیستم بیا لاندې برخې لري:

- سمپاتیتیک عصبي سیستم
- پاراسمپاتیتیک
- د هاضمې جهاز دننني عصبي سیستم

ب - جسمي عصبي سیستم

دا عصبي سیستم هم لاندې برخې لري:

- حسي نیورونونه
- حرکي نیورونونه
- مغزه بیا لاندې درې لویې برخې لري:

پارسپلین چې مخنۍ مغزه (Forebrain) یې هم بولي، لاندې دوی برخې لري

- Telencephalonچې د مغزو دوه برخې یا کرې پکې دي.
- Diencephalon چې تلموس، هیپوتلموس، میتاتلموس او سب تلموس پکې دي.
- Mesencephalon چې منځنۍ مغزه (Midbrain) یې هم بولي.
- Rohmbencephalon چې وروستي یا کوچنۍ ماغزه (Hindbrain) یې هم بولي، په دوو برخو وېشل کېږي:
- Metencephalonچې له حدبه (Pons) او مخیخ (Cerebellum) څخه رغېدلې برخه ده.

مرکزي عصبي سیستم چې له ماغزو (Brain) او شوکي نخاع (Spinal

(c) ketabton.com: The Digital Library

(cord څخه جوړ دی چې پر حیاتي عملونو باندې د ځار مرکزونه دی. په دې معنا چې د چاپېریال او د بدن له دننه څخه اخیستل شوي اطلاعات تشخیص او تعبیروي او هغوی ته ځواب وایي.

په مغزو کې (لوی او مخني، منځني او د مغز ساقه) برخې ګډون لري. د لویو ماغزو هغه برخې چې زموږ د څېړنې سره سیده اړیکي لري. په لاندې ډول. د هغوی له دندو سره:

Frontalبرخه: خبرې کول، رفتار یا سلوک، د مسایلو حل، پلان جوړونه؛

Parietalبرخه: د درد حس، فشار، تماس، تودوخه، خوند؛

Temporalبرخه: اورېدل، بویول، د بدن توازن، حافظه؛

Occipitalبرخه: لیدل، د ژبې زده کړه. (شمس، ۱۳۹۲: ۴۵)

د (فزیولوژي طبي) اثر د یادو برخو دندې داسې لیکي:

Frontalد پرانتل برخه یا پیځکی

د فکر، ګرېدا او اروایي حالت کنترول

د خوځښتونو پلان رامنځته کول

Parietalد پوالي پیځکی

د پوتکي، مفاصلو او غړو د حسي آخذو اخیستنه او د درد او اړیکو د آخذو په توګه د هغوی تحلیل. په فضا کې د پښو او لاسو وضعیت.

د غوږو او سترګو د وارداتي بهیر تحلیل

Occipitalد اکسیپیتل پیځکی

د لید مرکز

Temporalد شقیقې پیځکی

د غږ تحلیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروايي احساس
د خيزونو د بڼې او رنګ تحليل
پر ګړېدا پوهېدل
د بويولو ځای

۲-۱۰ د مغزو عمومي دندې

مخنی پیښکی (Frontal lobe) د ډېرو استعدادونو ځای دی، چې کولای شو له هغو څخه يې د خپلوی، نوښت او پلان جوړونې ځواک نومونه ياد کړو. (Parietal lobe) دا پیښکی يا برخه د مغزو په پورتنی برخه کې د مخنيو مغزو تر شا پرته ده. بدني حواس همدلته رامنځته کېږي او د ژوند د چاپيريال اړوند يادښتونه هم همدلته زيرمه کېږي.

د وروستيو مغزو برخه: (Occipital lobe) په بشپړ ډول د سترګو او ليدنو د درک لپاره ځانګړې شوې ده.

د شقيقې پيښکی: (Temporal lobe) د سترګو او غوږو ترمنځ مغزو په دواړو لوريو کې ځای لري. اصلي دنده يې د اورېدلو درک، ژبه، حافظه او د هېښتيا منلو ځينې بڼې دي.

له پورتنيو تولو يادونو زموږ موخه دا ده چې په مغزو کې هغه برخه وپېژنو چې په ژبه، پوهونه، ګړېدنګ او اورېدنګ کې ونډه لري. ځينې د عصبي سيستم او مغزو هغه برخه چې په ژبنيو فعاليتونه پورې اړه لري داسې رابښيي:

۱ - بروکا: پرانسي رنځپوه (پيرپل بروکا) پر (۱۸۶۱ م) کال پر هغو وګړو ازمېښت وکړ، چې ګړېدنګ کې يې نيمګړتيا وه او پوه شو چې د مغزو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کومه برخه کې زیان، د ژبنۍ او ګړېدنګ نیمګړتیا او تتله کېدو لامل ګرځي. له همدې کبله د مغزو دغه برخه د هغه په نوم (بروکا) یاده شوه. دا برخه د مخنیو مغزو په کیڼ اړخ کې پرته ده او د غړونو د زېږد دنده لري.

۲ - ورنیکه: کارل ورنیک الماني رنځپوه، د (پیرېل بروکا) لار په بل ډول وڅارله. هغه پوه شو چې د ګړېدنګ نیمګړتیا په ټوله کې د (بروکا) د برخې زیان نه دی، بلکې یوه بله برخه چې د بوهېدنې او درک دنده لري، د ژبنۍ یا ګړېدنګ نیمګړتیا لامل ګرځي. له همدې کبله د مغزو دغه برخه د دې پوه په نوم (ورنیک) یاده شوه.

ارواپي فزیولوژي د هغو وګړو وضعیت څېړلی چې ژبنۍ نیمګړتیا لري او دا یې روښانه کړې چې دا نیمګړتیاوې د مغزي زیانونو له کبله رامنځته کېږي. ځینې وخت مغزي سکتې، تومورونه او نور په وینا یا ګړېدنګ کې د اختلال لامل ګرځي. د دغو حالتونو یو مهم یې د مغزي رګونو ترل کېدل دي، که د ګړېدنګ په اړوندو مرکزونو کې رامنځته شي، د ژبې یا ګړهار د نیمګړتیا یا تتله کېدو لامل ګرځي. په ژبنۍ یا وینایيزه نیمګړتیا کې د مغزي زیان له امله د ژبې په پوهېدنه، د جملو تکرار او معناوال ګړېدنګ کې نیمګړتیا پېښېږي.

د ښي لاسو وګړو تر ۹۵ سلنه ډېر او د کیڼ لاسو ۷۰ سلنه د ګړېدنګ لپاره د هغوی د مغزو کیڼه برخه یا کره کاروي. دې ته هم پام په کار دی چې د مغزو ښي نیمه کره هم د ګړېدلو پر وخت د قضایي اړیکو، نقشو او کرکیچنو هندسي تصویرونو په درک کې ستره ونډه لري. (۲۲۲:۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته زه خپله هغه مقاله خپروم چې ماسره کمپیوټر کې زېرمه ده. له همدې زیرمې یوه کاپي د (کابل) مجلې او بله (تاند) ته استول شوې ده ، بیا یې (انعکاس) او ښایي نورو کاپي خپره کړې ده.

په ژبه او وینا کې د مغزو ونډه

پوهندوی شاه محمود کډوال
لغمان پوهنتون ، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی

لنډیز : ژبه یو داسې غړیز سیستم دی چې د وګړو د عصبي سیستم او مغزو تر کنترول لاندې فعالیت کوي. له شک پرته چې د وګړي ټول اروایي او بدني خوځښتونه او فعالیتونه د یوه واحد سیستم تابع دي چې ټول عصبي سیستم رغوي . په دې سیستم کې بیا بېلابېلې برخې ګډې دي ، لکه : مغزه ، شوکي نخاع او ... چې هره برخه یې خپله دنده لري او د بدن یو فعالیت کابو کوي . ژبه چې غږونه او غږغونډونه یې د یوې معنا او مفهوم لپاره د وګړو په بدن کې زېږي ، له عصبي سیستم او مغزو سره اړیکه لري او له هغه ځایه ورته لارښوونه کېږي. غږ او غږغونډونه چې د یوې فزیکي ښکارندې په توګه له خولې راوځي ، یوه معنا او مفهوم بل وګړي ته لېږدوي ، چې معنا او مفهوم بیا یوه ذهني ښکارنده ده .

سریزه : د ژبپوهنې یو ډول دا موضوع څېړي چې ژبنۍ لړۍ او چار له عصبي سیستم او مغزو سره څه اړیکی لري. ژبه د یوه غړیز سیستم په توګه د عصبي سیستم تر څار لاندې فعالیت کوي . عصبي سیستم او مغزه یوخوا د ګړیدلو د فعالیت څارګر دي او غږغونډونه یا وییونه هغه معناوې بل ته لېږدوي چې زموږ په مغزو کې دي ، بلخوا د اورېدنګ فعالیت هم له مغزو سره اړیکی لري .

کلیدي نومونې : ژبه ، وینا ، عصبي سیستم ، مغزه .

ارزښت : دا څېړنه د ژبې او غړیزې پوهونې په لړۍ او بهیر کې د عصبي سیستم او مغزو پر تخنیکي ونډې څرخي . دا ډول څېړنې په پښتو ژبه کې په نشت شمېرل کېږي ، ځکه یې اړتیا ډېره ده . دا څېړنه په ژبه کې د ونډوالو اړخونو د پېژندنې لپاره اغېزناکه او ګټوره ده .

مبرمیت : پښتو ژبپوهنه که څه هم تر یو ځایه رسېدلې او د پښتو ژبې زده کوونکو او څېړونکو ته کافي مواد لري ، خو لا ډېر کار ته اړتیا شته ، په نړیوالو معتبرو او پرمختللو ژبو کې ژبپوهنه ډېره بډایه ده . کومه موضوع چې په دې لیکنه کې څېړل شوې ، په پښتو کې یې څرکونه لږ یا هېڅ دي . دا موضوع د ژبې د څېړنې او پوهېدنې په لړ کې ډېره مهمه ده چې پوه شو ، مغزه په ژبه او وینا کې څه ونډه او څه ډول کار کوي .

موخې : د وګړنې او ټولنیز پوهاوي یوه بشپړه ګټوره وسیله ژبه ده چې له غږونو او غږغونډونو رغېدلې ده . د ژبې او ګړېدنګ په چار کې د مغزو ونډه پېژندل او په هغې پوهېدل د دې څېړنې موخه ده . همدارنګه په دې وسیله د څېړونکي لپاره د معنوي امتیاز لاسته راوړنه د دې لیکنې بله موخه ده .

مواد او میتود : د دې څېړنې او د موضوعاتو د رڼاوي او سپیناوي لپاره له ګټورو او باوري اخځونو ګټنه شوې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه د وګړو ترمنځ د پوهونې او راپوهونې غږیز سیستم دی او مغزه د ټولو انساني خوځښتونو مرکزي څارګر ، په دې معنا ، هر ډول خوځښت چې د انسان په بدن پورې اړه لري ، په یو ډول له مغزو سره تړل کېږي . د پوهونې او راپوهونې لړۍ خو بیا هسې هم څرګند مغزي فعالیت ګڼل کېږي. د ژبې او وینا اصلي موخه هم د وګړو ترمنځ د اړیکو ټینګښت او یو بل ته د هغو مفاهیمو لېږدونه ده چې د دوی په مغزو کې دي. ژبنی غږیز سیستم د مفاهیمو د یوې لېږدونکې وسیلې دنده ترسره کوي. موږ دلته هڅه کوو ، هغه تخنیکي لړۍ وسپړو چې مغزه څه ډول په ژبه ، ګړهار ، وینا او پوهونه کې ونډه اخلي.

پوښتنې :

۱ـ د مغزو جوړښت څه ډول دی ؟

۲ ـ په ژبه او وینا کې د مغزو ونډه څنګه او څومره ده ؟

۳ ـ د مغزو په کومه برخه کې د وینا عمل ترسره کېږي ؟

۴ ـ د مغزو په کومه برخه کې اورېدنه ترسره کېږي ؟

ژبه د داسې تړوني ، غږیزو پیلامو یو غونډال دی چې د یوې ټولنې وګړي یې د خپلمنځي تړاو او پوهاوي لپاره پر کار اچوي (۳ : ۲۸) .

کله چې څوک وغواړي یو څه په ژبه راوړي ، لومړی یې مغزو کې یو غږانځور جوړېږي چې یو روحي چار دی ، مغزه غږیز غړي په کار اچوي چې د سا هوا او بیا بهرنۍ هوا په مرسته غږ پر څپو بدل کړي. په دې توګه د همغه غوښتنې یا موخې ذهني غږ انځور د ویلو او اورېدلو وړ ګرځي او ګړنی یا ژبنی چار ترسره کېږي. نو که غږېدونکی غواړي همغه څه یو بل چا ته څرګند کړي ، په بله وینا ، د چا خبرې واوري ، همدا چار په سرچپه ډول پیل او پای مومي.

له غوږ نه یې مغزو ته د فزیولوژیکي لېږد او بیا یې په مغزو کې له ګړېدونګي سره روحي سازښت ، معنا دا چې که اورېدونکی پر خپل وار هم وغواړي له ګړېدونکي سره وګړېږي ، نو د ده له غوږه د غږېدونکي تر غوږ پورې به همغه لار وهي ، لکه پاس چې څرګنده شوه (۴ : ۸).

ژبه د کړکیچنو عصبي ، عضلي او فزیکي عملیو او خوځښتونو ټولګه ده . د انسان عصبي جهاز او مغزه د ګڼو عصبي سلولونو له ټولګو څخه جوړ شوی دی چې نومېرلې دندې لري. د مغزو په یوه برخه کې یو شمېر عصبي ولۍ غځېدلي او په مستقیم او نامستقیم ډول د بدن ټولو غړو او غږیزو غړو ته رسېږي. کله چې وغواړو یو څه په ژبه راوړو ، لومړی یو ډول عصبي فعالیت د مغزو په خوځند ځای (Motor Aria) کې رامنځته کېږي چې د غږیزو غړو کنټرول یې پر غاړه دی. که څه هم د دې فعالیت لامل او ډول په سمه توګه څرګند نه دی ، خو د فزیولوژۍ پوهان وایي چې دا فعالیت په سلولونو کې د یوې کیمیاوي عملیې له کبله ترسره کېږي او د غږیزو غړو د خوځښت او فعالیت لامل ګرځي. په دې ډول ګړهار یا وینا په څو پړاوونو کې پای ته رسي :

۱ ـ ګړېدل ، په دې معنا چې عصبي فعالیتونه پیلېږي او غږیز غړي خوځوي ؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ ـ د غږیزو غړو په خوځېدو سره د سا هوا او بیا له انسان راګرځېدلې هوا ځپیزه کېږي او په دې ډول وینایيز غږونه زېږي ؛

۳ ـ د انساني چاپېریال هوایي ځپې د متحدالمرکز کرو په ځېر خوځېږي او لار وهي؛

۴ ـ او د اورېدونکي غوږ ته رسي ؛

۵ ـ د اورېدونکي غوږونه ، اورېدلي غږونه د اورېدونکي حس د عصبي ولیو په مرسته مغزو ته لېږدوي. دا غږونه ، له هغو غږیزو بېلګو او نظامونو سره چې وییونه او غونډونه یې نوموو او په حافظه کې خوندي او زېرمه دي ، تطبیق کېږي او د هغوی د مفهوم او مدلول له درک وروسته ویناوال یا ګړېدونکي ته ځواب وایي او دا عملیه بیا ترسره کېږي ، په دې ډول د ژبنۍ یا غږیزې پوهونې عملیه او ګړېدل پای ته رسي(۱ : ۳۲ – ۳۳) .

روغتیایي او اروايي (فزیولوژي) عصبي سیستم داسې راپېژني :

عصبي سیستم د غړو ټول فعالیتونه کنترولوي ، دا سیستم د اندوکراین په پرتله چټک دی چې اندوکراین هم یو کنترولي سیستم دی. د انسان عصبي سیستم په ټوله کې دوه لويې برخې لري :

- مرکزي عصبي سیستم Central Nervous System
- محیطي عصبي سیستم Peripheral Nervous System

مرکزي عصبي سیستم بیا لاندې دوې برخې لري :

- مغزه Brain
- شوکي نخاع Spinal Cord

محیطي عصبي سیستم چې له مغزو او شوکي نخاع څخه بهر پروت دی ، هم دوی برخې لري :

۱ـ ځاني یا خودکاره عصبي سیستم Automatic Nervous System

دا سیستم بیا لاندې برخې لري :

- سمپاتیتیک عصبي سیستم Sympathetic Nervous System
- پاراسمپاتیتیک Parasympathetic Nervous System
- د هاضمې جهاز دننني عصبي سیستم Enteric Nervous System

۲ ـ جسمي عصبي سیستم Somatic Nervous System

دا هم لاندې برخې لري :

- حسي نیورونونه Sensory Neurons
- حرکي نیورونونه Motor Neurons

مغزه بیا لاندې درې لويې برخې لري :

- Prosencephalon : چې مخني مغزه (Forebrain) یې هم بولي ، لاندې دوی برخې لري :

(c) ketabton.com: The Digital Library

١ ـ Telencephalon : چې د مغزو دوه برخې یا کرې پکې دي .

٢ ـ Diencephalon : چې تلموس ، هیپوتلموس ، میتاتلموس او سب تلموس پکې دي.

- Mesencephalon: چې منځني مغزه (Midbrain) یې هم بولي.
- Rohmbencephalon : چې وروستي یا کوچني مغزه (Hindbrain) یې هم بولي ، په دوو برخو ویشل کېږي :
- Metencephalon چې له حدبه (Pons) او مخیخ (Cerebellum) څخه رغېدلې برخه ده .
- Myelencephalon یا د Medulaoblangata بصله (٧: ٧١ - ٧٢).

مرکزي عصبي سیستم چې له مغزو (Brain) او شوکي نخاع (Spinal cord) څخه جوړ دی چې پر حیاتي عملونو باندې د څار مرکزونه دی . په دې معنا چې د چاپېریال او د بدن له دننه څخه اخیستل شوي اطلاعات تشخیص او تعبیروي او هغوی ته ځواب وایي .

په مغزو کې (لوی او مخني ، منځني او د مغز ساقه) برخې ګډون لري ، د لویو مغزو هغه برخې چې زموږ د څېړنې سره سیده اړیکي لري ، په لاندې ډول ، د هغوی له دندو سره :

Frontal برخه: خبرې کول ، رفتار یا سلوک ، د مسایلو حل ، پلان جوړونه .

Parietal برخه: د درد حس ، فشار ، تماس ، تودوخه ، خوند.

Temporal برخه: اورېدل ، بویول ، د بدن توازن ، حافظه

Occipital برخه: لیدل ، د ژبې زده کړه (٢ : ٥٥ ، ٥٦) .

د (فزیولوژي طبي) اثر د یادو برخو دندې داسې لیکي :

Frontal د پرانتل برخه یا پیڅکی

- د فکر ، ګرېدا او اروایي حالت کنترول
- د ځوځښتونو پلان رامنځته کول

Parietal دیوالي پیڅکی

- د پوټکي ، مفاصلو او غړو د حسي آخذو اخیستنه او د درد او اړیکو د آخذو په توګه د هغوی تحلیل ، په فضا کې د پېښو او لاسو وضعیت .
- د غوږو او سترګو د وارداتي بهیر تحلیل .

Occipital د اکسیپیتل پیڅکی

- د لید مرکز

Temporal د شقیقې پیڅکی

- د غږ تحلیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

- اروايي احساس
- د څيزونو د بڼې او رنګ تحليل
- پر ګړېدلو پوهېدل
- د بويلو ځای (۷ : ۷۹) .

د (روان شناسی عمومي) ليکوال د يادو برخو دندې داسې ښيي :

مخنی پيځکی (Frontal lobe) د ډېرو استعدادونو ځای دی ، چې کولای شو له هغو څخه يې د خپلوۍ ، نوښت او پلان جوړونې ځواک نومونه ياد کړو .

(Parietal lobe) : دا پيځکی يا برخه د مغزو په پورتنۍ برخه کې د مخنيو مغزو تر شا پرته ده. بدني حواس همدلته رامنځته کېږي او د ژوند د چاپيريال اړوند يادښتونه هم همدلته زيرمه کېږي .

د وروستيو مغزو برخه (Occipital lobe) : په بشپړ ډول د سترګو او ليدنو د درک لپاره ځانګړې شوې ده .

د شقيقې پيځکی (Temporal lobe) : د سترګو او غوږو ترمنځ مغزو په دواړو لوريو کې ځای لري . اصلي دنده يې د اورېدلو درک ، ژبه ، حافظه او د هېښتيا منلو ځينې بڼې دي(٦ : ٦٧ ، ٦٨) .

له پورتنيو ټولو يادونو زموږ موخه داده چې په مغزو کې هغه برخه وپېژنو چې په ژبه ، پوهونه ، ګړېدنګ او اورېدنګ کې ونډه لري . ځينې د عصبي سيستم او مغزو هغه برخه چې په ژبنيو فعاليتونه پورې اړه لري داسې راښيي :

١ ـ د Broca برخه : پرانسي رنځپوه (پيرپل بروکا) پر (١٨٦١ م) کال پر هغو وګړو ازميښت وکړ چې ګړېدنګ کې يې نيمګړتيا وه او پوه شو چې د مغزو کومه برخه کې زيان ، د ژبنۍ او ګړېدنګ نيمګړتيا او تتله کېدو لامل ګرځي. له همدې کبله د مغزو دغه برخه د هغه په نوم (بروکا) ياده شوه (٥ : ٨٥) .

دا برخه د مخنيو مغزو په کيڼ اړخ کې پرته ده او د غړونو د زېږد دنده لري (٨ : ٣٦) .

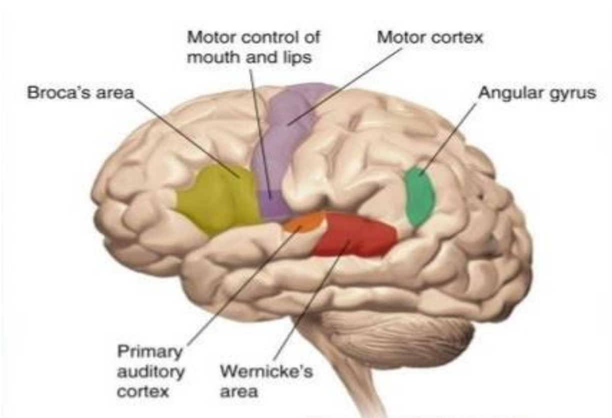

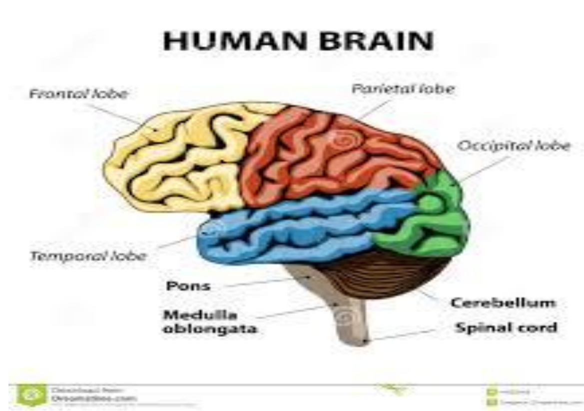

٢ ـ Wernicke برخه : کارل ورنيک الماني رنځپوه ، د (پيرپل بروکا) لار په بل ډول وڅارله . هغه پوه شو چې د ګړېدنګ نيمګړتيا په ټوله کې د (بروکا) د برخې زيان نه دی ، بلکې يوه بله برخه چې د بوهېدنې او درک دنده لري ، د ژبنۍ يا ګړېدنګ نيمګړتيا لامل ګرځي . له همدې کبله د مغزو دغه برخه د دې پوه په نوم (ورنيک) ياده شوه (٥ : ٨٥) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروايي فزيولوژي د هغو وګړو وضعيت څېړلی چې ژبنۍ نيمګړتيا لري او دا يې روښانه کړې چې دا نيمګړتياوې د مغزي زيانونو له کبله رامنځته کېږي .ځينې وخت مغزي سکتې ، تومورونه او نور په وينا يا ګړېدنګ کې د اختلال لامل ګرځي. د دې حالتونو يو مهم يې د مغزي رګونو تړل کېدل دي ، که د ګړېدنګ په اړوندو مرکزونو کې رامنځته شي ، د ژبې يا ګړهار د نيمګړتيا يا تتله کېدو لامل ګرځي. په ژبنۍ يا وينايېزه نيمګړتيا کې د مغزي زيان له امله د ژبې په پوهېدنه ، د جملو تکرار او معناوال ګړېدنګ کې نيمګړتيا پېښېږي.

د ښي لاسو وګړو تر ۹۵ سلنه ډېر او د کيڼ لاسو ۷۰ سلنه د ګړېدنګ لپاره د هغوی د مغزو کيڼه برخه يا کره کاروي. دې ته هم پام په کار دی چې د مغزو ښي نيمه کره هم د ګړېدلو پر وخت د فضايي اړيکو ، نقشو او کرکيچنو هندسي تصويرونو په درک کې ستره ونډه لري (۵ : ۸۴) .

پايله : د دې څېړنې په بېلابېلو برخو کې دا موضوع رڼه او روښانه شوه چې د ژبې او ګړېدنګ په چار کې عصبي سيستم او مغزه څه راز ونډه اخلي او د معناوو د بهرني شتون او لېږد لپاره مغزه څه چار ترسره کوي . دا څرګنده شوه چې د پوهاوي لپاره لومړی خوځښت په مغزو کې رامنځته کېږي او سمدستي د وينايېزو او غږېزو غړو په وسيله اړوند غږونه او وييونه رازېږي . غږونه او وييونه د هغو ذهني ښکارندو او معناوو د لېږد لپاره وسيلې دي چې زموږ په مغزو کې زيرمه شوي دي .

مناقشه : په پښتو ژبه کې د نيرولينګوستيکس (Neurolinguistics) په اړه څېړنيز مواد دومره لږ دي چې سړی پرې د نشت حکم کولای شي . له دې کبله حتا د دغې پوهې نوم هم په پښتو کې په نشت شمېرل کېږي ، خو موږ به ورته (مغزژبپوهنه) ووايو . دا پوهه د ژبپوهنې يوه څانګه ده چې په هغه څه غږېږي چې د دې ليکنې سرليک دی . ياده پوهه د مغزو او وينا يا ژبې ترمنځ اړيکې څېړي.

وړانديزونه : د نړۍ په کچه په ژبنيو مسايلو او د ژبپوهنې په برخه کې پراخ کار شوی چې له بده مرغه مرغه جګړه ځپلې پښتو ترې دومره لرې پاتې شوې ده . د پښتو ګرامرپوهانو د زيار او کړاوه وروسته هم موږ د نورو پرمختللو ژبو په څېر بشپړ مواد نه لرو . دا چې دغه ډول مسايل د پوهنتونو د ژبې او ادب په برخه کې ښوول کېږي ، نو په کار ده ، دومره مواد پکې ولرو چې د ښوونکو او زده کوونکو سره مرسته وکړي . د ژبې څانګوالو ته وړانديز دی چې دغې برخې ته پام وکړي .

اخځونه :

۱ ـ الهام ، محمد رحيم . (۱۳۹۱ ش) . روش جديد در تحقيق دستور زبان دری (چاپ دوم ، به کوشش سيد علی محمد اشراقی) . کابل : انتشارات يوسفزاد .

۲ ـ جبران ، جوهر . (۱۳۹٦ ش) . د ارواپوهنې مبادي . ننګرهار : مسلم خپرندويه ټولنه .

۳ ـ زيار ، مجاوراحمد . (۱۳۹٦ش) . پښتو وييپوهنه او ويېرغاونه (درېيم چاپ) . کابل : دانش خپرندويه ټولنه .

۴ ـ زيار ، مجاوراحمد . (۱۳۸۲ش). پښتو پښويه . پېښور : دانش خپرندويه ټولنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ ـ شمس ، شمس الدین (۱۳۹۲ش). روانشناسی فزیولوژیک. کابل : انتشارات نامی .

٦ ـ علیمی ، سراج الدین ؛ صدیقی ، ذبیح الله ؛ حبیبی ، محمدناصر. (۱۳۹۲ش) . روانشناسی عمومی . کابل : انتشارات یوسفزاد .

۷ ـ فروتن ، محمدناصر.(۱۳۹٦ش). فزیولوژي طبی (چاپ دوم) کابل : انتشارات عازم .

۸ ـ مرهون ، محمد .(۱۳۹۴ش) . اوازپوهنه . کابل : کاینات څیړنیز او د ژباړې مرکز .

لاندې د (انعکاس راډیو) لینک دی چې زما لیکنه یې خپره کړې ده .

https://www.enikassradio.com/%D9%BE%D9%87-%DA%98%D8%A8%D9%87-%D8%A7%D9%88-%D9%88%DB%8C%D9%86%D8%A7-%DA%A9%DB%90-%D8%AF-%D9%85%D8%BA%D8%B2%D9%88-%D9%88%D9%86%DA%89%D9%87/

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library